

**Evaluarea competitivității^{1,2} Republicii Moldova și a efectelor pandemiei COVID-19
asupra economiei, precum și propuneri pentru măsuri anticriză elaborate în baza
platformei științifice „Securitatea economică, migrația și transformările demografice”
(coordonatori academicieni Grigore Belostecinic și membru corespondent
al AȘM Alexandru Stratan)**

Tendințe și constrângeri ale competitivității

Modestele performanțe economice plasează Republica Moldova printre ultimele state din Europa la capitolul venituri, iar discrepanțele s-au modificat în ultimii 5 ani comparativ cu media UE nesemnificativ.

Structura economiei naționale indică asupra unor condiții precare de dezvoltare. Republica Moldova este printre statele europene cu cea mai mare pondere a sectorului agricol în PIB, ceea ce determină și o pondere înaltă a produselor agroalimentare în exportul de mărfuri. Dacă excludem reexporturile, cota acestora crește semnificativ. Totodată, din cauza unor probleme structurale, cum ar fi decapitalizarea sau înalta fragmentare a spațiilor agricole, sectorul are o productivitate foarte redusă. De asemenea, în Republica Moldova și industria nu dispune de resursele tehnologice și umane necesare pentru o dezvoltare mai avansată. Ușoara ascensiune în anii 2010–2018 s-a produs din contul utilizării extensive a forței de muncă prin dezvoltarea schemelor de lohn în anumite ramuri, precum fabricarea încălțămintei și îmbrăcămintei sau asamblarea cablurilor. Totodată, având în vedere tendințele demografice negative, care se vor accentua și mai mult în viitor, forța de muncă în Republica Moldova nu ar trebui să fie utilizată ca o resursă ieftină. Or, aceasta va spori provocările pentru dezvoltarea socio-economică a țării pe termen mediu și lung.

Nivelul productivității muncii este semnificativ mai mic în Republica Moldova comparativ cu țările de referință (România, Georgia, Letonia). În pofida nivelului foarte jos al productivității muncii, Republica Moldova a înregistrat în ultimii 5 ani un ritm mediu anual de creștere (în prețuri constante) inferior celui atestat în România, Georgia, Letonia.

Competitivitatea internațională a țării este una redusă. Ponderea infimă a țării în exporturile mondiale de bunuri se menține la un nivel de 0,01% pe parcursul mai multor ani. Oferta pentru export reflectă carențe majore. Nomenclatorul produselor exportate s-a majorat în timp, dar este unul foarte îngust comparativ cu țările de referință. În plus, acesta este format preponderent din bunuri primare, cota cărora s-a majorat în ultimii 5 ani din contul reducerii ponderii produselor intensive în resurse. S-a majorat cota produselor manufacturate cu intensitate medie în competențe și tehnologii, totodată, acestea includ o valoare adăugată joasă, creată în țară. Gradul de concentrare geografică s-a redus în anii 2013–2014 în rezultatul contractării comerțului cu Federația Rusă, totodată, acesta urmează o tendință de reconcentrare, urmare a intensificării fluxurilor comerciale cu România. De altfel, în ultimii 5 ani, pe fundalul temperării ritmurilor medii anuale de creștere a exporturilor, cauzate preponderent de contractarea livrărilor către est, exporturile de bunuri în UE au înregistrat o dinamică destul de înaltă.

După criza din anul 2009 Republica Moldova întâmpină constrângeri majore în atragerea investitorilor străini, în special, în vederea finanțării proiectelor, ce ar genera capacități noi de producție. În anii

¹ Raportul de evaluare a competitivității și a impactului realizării matricei de politici a Foi de parcurs privind ameliorarea competitivității Republicii Moldova pentru anii 2014–2018 a fost elaborat de Institutul Național de Cercetări Economice în conformitate cu Hotărârea Guvernului nr. 676 din 20 august 2014 cu privire la Consiliul pentru Competitivitate și întru implementarea Hotărârii Guvernului nr. 4 din 14.01.2014.

² Academia de Studii Economice a Moldovei este partenerul Forumului Economic Mondial în elaborarea Raportului Global al Competitivității, începând cu anul 2009 și până în prezent.

2016–2018 în Republica Moldova s-au înregistrat cele mai mici intrări de investiții străine directe (ISD) pe parcursul acestui deceniu.

În pofida nivelului redus al veniturilor populației, Republica Moldova continuă să indice valori foarte înalte ale consumului final al gospodăriilor și instituțiilor publice, depășind volumul Produsului Intern Brut al țării. Diferența dintre cerere și ofertă este suplinită de importuri, iar deficitul balanței comerciale indică valori înalte și constituie unul dintre dezechilibrele macroeconomice majore, cu care se confruntă economia națională în perioada de tranziție. Structura PIB-ului pe categorii de consum indică o ușoară diminuare a cotei deficitului comercial și a consumului final în PIB, totodată, situația nu s-a schimbat esențial.

Atât exporturile, cât și creșterea economică în ansamblu, indică un grad înalt de vulnerabilitate la diverse șocuri interne (în special climaterice, criza financiară, instabilitatea politică) și externe (crize economice și relații economice defectuoase cu principalii parteneri economici, evoluția prețurilor pe piețele internaționale a produselor agroalimentare etc.).

Bunăstarea populației și creșterea economică sustenabilă sunt dependente de calitatea mediului de afaceri și de politicile statului în mai multe domenii strategice cu influență majoră asupra competitivității țării.

În rezultat, pot fi formulate următoarele concluzii și recomandări:

- Republica Moldova se confruntă în prezent cu riscul rămânerii în urmă din punct de vedere al dezvoltării și competitivității economice în comparație cu statele UE și alte state din regiune. În acest context, țara noastră are nevoie de o modernizare economică, iar scopul principal trebuie să fie creșterea competitivității produselor, serviciilor, dar și a economiei în ansamblu. Modernizarea economică trebuie să devină obiectivul strategic principal, o idee națională pentru viitorul apropiat.
- Constrângeri majore pentru mediul de afaceri din țară, confirmate și de poziția țării în clasamentele internaționale sunt: calitatea instituțiilor, cu precădere a celor publice; capitalul uman; dezvoltarea pieței financiare și anume, soliditatea băncilor și disponibilitatea capitalului de risc, dimensiunea pieței, infrastructura drumurilor, energetică, costurile de conectare la energie electrică, creșterea companiilor inovatoare, dezvoltarea clusterelor, gradul de dominare al pieței, eficiența procesului de vămuire etc.
- În pofida gradului înalt de realizare a acțiunilor pe anumiți piloni, cum ar fi capitalul uman, concurența, comerțul exterior, situația rămâne a fi precară în aceste domenii.
- În alte domenii foarte importante, spre exemplu, infrastructura transporturilor, energetică, a calității, accesul la resurse financiare, gradul de realizare a matricei de politici este relativ redus, ceea ce influențează negativ competitivitatea mediului de afaceri.
- Densitatea întreprinderilor noi create reflectă valori foarte mici comparativ cu media pentru Europa și Asia Centrală. În perioada 2017–2018, numărul net de întreprinderi noi create a înregistrat valori negative. La aceasta se adaugă rata foarte mică de supraviețuire a întreprinderilor noi create în primul an de viață, care se reduce considerabil în anul următor. Și mai mică este rata de supraviețuire a întreprinderilor cu capital străin. În contextul dat, consolidarea eforturilor pentru redresarea climatului investițional este imperativă.
- Republica Moldova are nevoie de o politică în domeniul competitivității. În acest context:
 - ✓ politica în domeniul competitivității nu trebuie privită ca o parte distinctă a politicii economice la general, dar însăși politica economică în ansamblu trebuie să fie orientată spre creșterea competitivității;
 - ✓ este necesară monitorizarea permanentă a competitivității și identificarea focarelor de creștere a acesteia, în mod deosebit, a companiilor inovative, indiferent de domeniul în care

activează, în vederea susținerii acestora (crearea de parcuri industriale, tehnologice, susținerea dezvoltării clusterelor, garanții pentru credite, coparticiparea statului prin investiții directe în proiecte de perspectivă etc.);

✓ competitivitatea națională trebuie să se bazeze pe întreprinderi competitive. Pentru aceasta, modernizarea economică trebuie să decurgă de jos în sus, de la nivelul agenților economici spre nivel național;

✓ drept parte componentă a politicii în domeniul competitivității trebuie să fie și stimularea investițiilor străine directe, cooperării întreprinderilor autohtone cu mari companii internaționale prin participare la lanțul valoric etc. (o politică fiscală stabilă și transparentă, protejarea proprietății, justiție corectă, reducerea birocrăției excesive etc.);

✓ este necesară continuarea reformei administrative și, eventual, revenirea la reforma administrativ-teritorială, care să genereze efecte pozitive asupra creșterii competitivității economice, în primul rând, prin reducerea cheltuielilor publice și, respectiv, scăderea presiunii fiscale asupra agenților economici. Avem nevoie de un guvern *competitiv* la nivel central, susținut de o guvernare *competitivă* la nivel local.

- În situația în care Republica Moldova este percepută astăzi în lume ca având o economie bazată pe folosirea intensivă a factorilor primari, devine importantă continuarea reformelor structurale și implementarea unui model de dezvoltare economică, bazat pe investiții și inovații, care să genereze creșterea productivității muncii, schimbări structurale în favoarea ramurilor mai competitive, dar și sporirea și diversificarea exporturilor, atât în aspect geografic, cât și sortimental.
- Chiar dacă sporirea competitivității presupune schimbări calitative radicale în toate domeniile de activitate socială și economică, o atenție deosebită trebuie să fie acordată creșterii calității resursei umane prin educație și ocrotirea sănătății. De menționat, că costul scăzut al forței de muncă este o sursă importantă a avantajului competitiv, dar acesta se afla în scădere progresivă. Pe piața mondială, de avantaje concurențiale mai mari dispun statele și companiile, care investesc mult în dezvoltarea capitalului uman. Trebuie să recunoaștem, că exportul masiv de forță de muncă, relativ ieftină și solicitată în statele cu o economie mai dezvoltată, va genera pe viitor probleme sociale și economice și se vor solicita resurse foarte mari, inclusiv financiare, pentru depășirea acestora.
- În condițiile, în care pentru Republica Moldova este specifică prezența unor serioase decalaje de competitivitate în raport cu majoritatea statelor europene, dar și cu cele din regiune, drept punct de pornire în ameliorarea competitivității ar putea fi întreprinderea de măsuri în vederea lichidării discrepanțelor critice în competitivitate, după care Republica Moldova rămâne cu mult în urma acestor state (asigurarea cu forță de muncă calificată, susținerea dezvoltării clusterelor, independența justiției, stabilitatea social-politică, reducerea creditelor neperformante în sistemul bancar, calitatea infrastructurii rutiere etc.).
- Chiar dacă pentru Republica Moldova premisele dezvoltării unei economii bazate pe inovații sunt în prezent în faza incipientă și, nu în ultimul rând, din cauza lipsei unei cereri dezvoltate pentru rezultatele cercetării și inovații, trebuie să recunoaștem, că creșterea economică în baza factorilor actuali de dezvoltare a competitivității nu mai este astăzi posibilă. Este necesară susținerea dezvoltării unei economii, bazate pe cunoaștere, iar creșterea rolului **cercetării-dezvoltării-inovării** în dezvoltarea competitivității și asigurarea unei creșteri economice sustenabile trebuie să se bazeze pe:
 - ✓ Sporirea competitivității sistemului de cercetare și inovare, inclusiv în termeni de eficiență, performanță, și racordarea acestuia la necesitățile economiei naționale;
 - ✓ Constituirea unui mediu de afaceri favorabil inovării și promovarea unei politici clare și realiste în domeniu, care să pornească de la stimularea activităților de cercetare-dezvoltare-inovare și în sectorul real al economiei;
 - ✓ Promovarea unei abordări sistemice a inovării, în contextul relațiilor și intereselor tuturor actorilor participanți la acest proces: universități, organizații din domeniul cercetării-

inovării, întreprinderi, finanțatori și, nu în ultimul rând, stat. În acest context, devine necesară o integrare constructivă, dar și eficientă a învățământului superior, a cercetării și a mediului de afaceri (dezvoltarea triumghiului cunoașterii).

- ✓ Creșterea competitivității cunoștințelor și asigurarea unui management eficient al acestora pentru a le transforma în avantaje competitive pe piață, începând cu investițiile în cercetare, producerea și diseminarea cunoștințelor, și finalizând cu implementarea (prin invenții și inovații) sau comercializarea acestora.

În mare măsură, problemele principale, cu care se confruntă în prezent economia Republicii Moldova, mai puțin sunt de ordin economic și țin preponderent de:

- nesoluționarea conflictului transnistrean și lipsa unei perspective clare a viitorului Republicii Moldova ca stat, motiv din care persistă o pronunțată instabilitate politică și o atractivitate investițională scăzută;

- nereformarea sistemului judiciar, respectiv, lipsa încrederii în protejarea proprietății, cu aceleași consecințe.

Rezultatele activității economiei naționale în anul 2019

În anul 2019 economia Republicii Moldova a fost în creștere cu 3,6% comparativ cu anul 2018, totodată, ca și în anul precedent, dinamica a continuat să tempereze (Tabelul 1). Principalii factori, care au o influență mai puțin pozitivă asupra creșterii, au fost evoluțiile negative din sectorul agricol și situația politică instabilă.

După 3 ani consecutivi de creștere, producția agricolă și, respectiv, valoarea adăugată brută, generată de acest sector, a fost în scădere (-2,3%) comparativ cu anul precedent din cauza consecințelor climei nefavorabile. Declinul producției agricole, care rămâne să fie una din principalele ramuri ale economiei naționale, de obicei, influențează negativ și alte tipuri de activități. Totodată, în anul 2019 industria alimentară a înregistrat o dinamică bună comparativ cu anul 2018 (+5,7% f.a.p.), iar volumul fizic al exporturilor, deși a temperat semnificativ în ultimul trimestru al anului, s-a menținut pozitiv (1,9%). În anul 2012 și, respectiv, 2015, când condițiile climaterice la fel au influențat negativ sectorul agricol, acest lucru s-a exprimat printr-o scădere a volumului fizic al exporturilor în ultimele 2 trimestre ale anilor corespunzători și printr-o temperare sau-chiar scădere, a producției generată de industria alimentară.

Din punct de vedere politic, anul 2019 a fost destul de complicat. În primul rând, au avut loc alegerile parlamentare, desfășurate la sfârșitul lunii februarie, în premieră, în baza unui sistem mixt, care a avantajat partidele politice mari și le-a defavorizat pe cele mici. Rezultatul alegerilor a dus la criza politică, care a durat aproape trei luni. Această perioadă s-a caracterizat printr-o incertitudine, cauzată de lipsa dialogului dintre forțele politice și iminența unor alegeri parlamentare noi. În anumite circumstanțe, la începutul lunii iunie s-a ajuns la formarea unui Guvern, susținut de o coaliție neobișnuită dintre forțele de stânga și dreapta. Însă, peste 5 luni, acest Guvern a fost demis în baza moțiunii de cenzură, susținută în Parlament. Totuși, în scurt timp a fost numit noul cabinet de miniștri. Astfel, pe parcursul acestui an s-au schimbat trei guverne și aceasta nu a adus plus valoare la dezvoltarea economică a țării, care, comparativ cu alte state din regiune, este la un nivel extrem de jos.

Produsul Intern Brut (PIB). În anul 2019, conform calculelor preliminare ale Biroului Național de Statistică, Produsul Intern Brut a constituit 210 mld. lei, cu o creștere, în termeni reali, de 3,6% în raport cu anul precedent.

Contribuția categoriilor de resurse și de utilizări la modificarea PIB

Categorii de resurse

La creșterea PIB, în anul 2019, contribuții pozitive mai importante au avut următoarele activități economice:

- Construcțiile (+1,2%), cu o pondere de 8,6% la formarea PIB, înregistrând o creștere a Valorii Adăugate Brute (VAB) cu 15,9%;
- Comerțul cu ridicata și cu amănuntul; întreținerea și repararea autovehiculelor și a motocicletelor; transportul și depozitarele; activitățile de cazare și alimentație publică (+1,2%), cu o pondere de 21,8% la formarea PIB și o majorare a VAB cu 5,7%;
- Industria extractivă; industria prelucrătoare; producerea și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat; distribuția apei; salubritatea, gestionarea deșeurilor (+0,4%), cu o pondere de 14,2% la formarea PIB și o majorare a VAB cu 2,6%;
- Informațiile și comunicațiile (+0,4%), cu o pondere de 4,7% la formarea PIB și o majorare a VAB cu 9,2%;
- De menționat, că deși deține o cotă mică în structura PIB, care cauzează și influența sa puțin semnificativă la modificarea PIB-ului, în perioada 2018–2019, sectorul HORECA a înregistrat o dinamică destul de înaltă comparativ cu anii precedenți. Această evoluție poate fi corelată cu reducerea cotei TVA aplicată pentru acest sector la finele anului 2018.

Volumul impozitelor pe produs s-a majorat cu 1,4% în raport cu anul precedent, contribuind la creșterea PIB cu 0,2% și la formarea acestuia cu 13,1%. Totodată, acestea au crescut semnificativ mai lent comparativ cu perioada 2017–2018.

Activitățile, care au avut o contribuție negativă la creșterea PIB:

- Agricultură, silvicultură și pescuitul au consemnat o contribuție de -0,2% ca urmare a reducerii VAB cu 2,3%.
- Administrația publică și apărare; asigurările sociale obligatorii; învățământul; sănătatea și asistența socială au consemnat o contribuție de -0,1% ca urmare a reducerii VAB cu 0,8%.

În ansamblu pe economie VAB a depășit cu 3,4% nivelul anului precedent, contribuind la creșterea și formarea PIB-ului cu 3,4% și, respectiv, 86,9%.

Categorii de utilizări

În vederea utilizării PIB creșterea s-a datorat, în principal:

- Consumului final al gospodăriilor populației (+2,5%), cu o pondere de 83,3% la formarea PIB și o majorare a volumului cu 3,0%. Comparativ cu anii 2017–2018, acesta a temperat însă semnificativ.
- Formării brute de capital fix (+3,1%), cu o contribuție la formarea PIB de 26,3% și o majorare a volumului cu 12,9%.

Contribuție negativă la creșterea PIB a avut-o exportul net (-1,5%), consecință a aportului mai semnificativ al volumului importurilor de bunuri și servicii la formarea PIB (55,2%) față de cel al exporturilor de bunuri și servicii (30,5%) și a creșterii volumului importurilor de bunuri și servicii cu 6,7%, corelată cu o creștere a volumului exporturilor de bunuri și servicii cu 7,3%.

Agricultura. În anul 2019 gospodăriile agricole de toate categoriile au marcat o reducere cu 1,9% a producției globale agricole, în comparație cu anul precedent, după o creștere de 3 ani consecutiv. Micșorarea producției agricole a fost determinată de reducerea producției **animaliere** (-6,0%), dar și a producției **vegetale** (-0,3%). Descreșteri s-au atestat la tutun (-34%), sfeclă de zahar (-16,8%), struguri (-10,1%), lapte (-10,6%), rapiță (-9,7%). Mai mult decât în anul 2018 s-au recoltat: legume (+8,5%), soia

(+8,2%), cartofi (1,2%), cereale și leguminoase boabe (+1,1%). Referitor la producția animalieră, se atestă o reducere pe toate pozițiile: producția laptelui – cu 10,6%, a cărnii (în masă vie) – cu 5,3% și producția de ouă – cu 1,9%.

Industria. Producția industrială, pe parcursul anului 2019, a consemnat o evoluție de 2% în comparație cu anul precedent. Majorarea producției industriale s-a datorat creșterii în industria prelucrătoare (+3,1%). În același timp, au avut loc descreșteri în furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat (-4,0%) și industria extractivă (-1,9%). În componența ramurii industriale, ca și anterior, n-au intervenit schimbări structurale semnificative, partea leului aparținând subramurii „industria prelucrătoare” cu o pondere de aproximativ 80%.

Transportul de mărfuri și pasageri. În anul 2018, volumul mărfurilor transportate cu toate tipurile de mijloace de transport a constituit 18,9 mil. tone, fiind cu 3,7% mai redus decât nivelul anului precedent. Parcursul mărfurilor a înregistrat o creștere de +1,3% și a atins cifra de 4,9 mld. tone-km. Întreprinderile de transport feroviar au înregistrat descreșteri atât la volumul de mărfuri transportate, cât și la parcursul acestora, transportul aerian și fluvial au înregistrat creșteri. Cu toate mijloacele de transport au fost transportați 103 milioane de pasageri, cu 0,8% mai mult decât în anul 2018.

Comerțul exterior. Exportul de mărfuri, în anul 2019, a constituit 2779,2 mil. USD și s-a majorat cu 2,7% în comparație cu valoarea din anul precedent. Importurile de mărfuri au totalizat 5841,8 mil. USD, majorându-se cu 1,4% față de anul 2018. Deficitul balanței comerciale a rămas la nivelul de trei mld. USD (3062,6), fiind cu aproape 10 mil. USD inferior nivelului anului 2018. Gradul de acoperire a importurilor cu exporturi a rămas la nivelul anului precedent, constituind 47%. Reexporturile de mărfuri străine au totalizat 0,7 mld. USD, micșorându-se cu 28,1% comparativ cu anul 2018.

Ponderea exporturilor și a importurilor destinate țărilor UE nu a suferit modificări esențiale în comparație cu anii precedenți. Astfel, exporturile au revenit la nivelul anului 2017, constituind 65,9% (65,8% în anul 2017, 68,8% în anul 2018). Importurile din țările UE au constituit 49,5% (49,1% în anul 2017, 49,4% în anul 2018). Ponderea statelor CȘI în exporturi în anul 2019 a constituit 15,7%, fiind puțin mai mare decât în anul 2018, iar la importuri puțin s-a micșorat – de la 25,1% la 24,25%.

În structura comerțului exterior, în anul 2019, nu au intervenit modificări semnificative. A menținut poziția de lider exportul de mașini și echipamente pentru transport, care a constituit 23,3%, majorându-se cu 1,6% față de în 2018.

În anul 2019, comparativ cu anul 2018, s-au marcat creșteri la exporturile de mașini și aparate electrice (+9,6%), fructe și legume (+11%), produse medicinale și farmaceutice (+35%), semințe și fructe oleaginoase (+8,7%), cereale și preparate pe bază de cereale (+4,1%), instrumente și aparate-profesionale, științifice și de control (+23,2%). Concomitent, au sporit importurile de produse medicinale și farmaceutice (+12,4%), legume și fructe (+9,6%), produse lactate și ouă de păsări (+16,8%), îngrășăminte naturale și minerale naturale (+47,8%), cereale și preparate pe bază de cereale (+10,1%), construcții prefabricate; alte instalații și accesorii pentru instalații sanitare, de încălzit și de iluminat (+15,4%).

Investițiile în active imobilizate. Volumul investițiilor în active imobilizate a constituit 27,8 mld. lei și s-a majorat cu 9,4% față de anul 2018. Din volumul total al investițiilor, 16,5 mld. lei sunt mijloace proprii ale investitorilor, sau 59,2% din total, 4,6 mld. lei – surse bugetare (16,4%), 1,5 mld. lei – surse din străinătate (4,3%) și 2,8 mld. lei – alte surse (10,0%). Spre deosebire de anii precedenți, această creștere a fost determinată de impulsul investițiile private stimulate de reducerea poverii fiscale în T4 2018 – reducerea cotei contribuțiilor sociale de la 23% la 18%. Investițiile din mijloacele proprii ale investitorilor au sporit cu 8,2%. În anul 2019 au sporit investițiile străine cu 33,9%, fiind înregistrat și un salt major, dublu, în valoarea influxului net de ISD. În același timp, investițiile din mijloacele alocate din contul bugetelor de

stat s-au micșorat cu 0,6% după o creștere impunătoare în anul 2017 și anul 2018 (inclusiv din contul dezvoltării proiectului „Drumuri Bune”, deși investițiile locale s-au majorat cu 8,3%.)

Cifra de afaceri în comerț și servicii. În anul 2019 cifra de afaceri din comerțul cu amănuntul a crescut cu 13,2%, din comerțul cu ridicata – cu 14,7%, iar cifra de afaceri pentru serviciile de piață prestate populației – cu 14,6% față de anul 2018.

Salariul nominal mediu lunar al unui lucrător în economia națională a constituit 7356 lei, în creștere cu 17,4% față de anul precedent, iar valoarea lui reală a crescut cu 12%.

Transferurile de peste hotare a mijloacelor bănești (remiterile) au constituit 1222 mil. USD, cu 44 mil. USD mai puțin decât în anul precedent.

Creșterea economică, atestată în anul 2019, este sub nivelul mediu obținut în anii 2000–2018. Rezultatele anului au fost negativ influențate de instabilitatea politică și de nivelul sporit de incertitudine în rândul oamenilor de afaceri în legătură cu situația politico-economică tensionată din țară, care a complicat procesul normal al creditării businessului, extinderea implementării investițiilor private autohtone și, mai ales, ale celor străine.

Particularitățile anului 2020

Dacă evoluția economică din primele luni ale anului 2020 nu se deosebește de ritmurile caracteristice RM, atunci introducerea stării de urgență, din cauza pandemiei, pentru perioada 17 martie – 15 mai, a intervenit cu modificări semnificative în parcursul economic al țării. Sistarea activității economice a majorității întreprinderilor va duce la un colaps enorm, care la moment este problematic de evaluat. Dificultatea evaluării este determinată și de faptul, că până la moment nu este clar dacă toate restricțiile, aplicate pe perioada stării de urgență, vor fi ridicate în data de 15 mai. Fiind o economie mică și deschisă, gravitatea declinului economic în RM este determinată și de faptul, că recesiunea va afecta majoritatea țărilor din lume. La moment nu fac față pandemiei țările cu o economie dezvoltată și cu un sistem medical mult superior celui din RM. O țară relativ săracă, cum este RM, nu dispune de mari fonduri operaționale, care pot fi îndreptate spre atenuarea crizei. Pentru a face față crizei sunt necesare subvenții și finanțare din partea comunității globale.

Pandemia declanșată va afecta toate ramurile economiei naționale, îndeosebi, transportatorii și cei din domeniul HORECA. De durată stării de urgență va depinde dacă falimentează sau nu aceste întreprinderi, ceea ce va determina durata crizei economice post-pandemie și capacitatea de relansare.

Pe lângă starea de urgență, care împiedică agricultorii să-și vândă producția timpurie, mai sunt și alte probleme. Contribuția sectorului agrar la formarea PIB-ului este mai importantă în semestrul doi și trei, dar aceasta se află în strânsă legătură cu efectuarea lucrărilor în primul semestru, care vor fi efectuate în condiții mai dificile. În plus, se prevede un an mai puțin favorabil pentru agricultură și din punct de vedere al condițiilor climaterice. Umiditatea redusă a solurilor nu oferă mari speranțe agenților economici.

Se știe că creșterea economică din țara noastră este bazată pe consum, care în mare măsură este determinată de remitențe. În acest an, conform unor prognoze optimiste, volumul remitențelor va scădea drastic, posibil peste 40%, ceea ce va diminua cererea la majoritatea produselor industriale.

Vor avea loc modificări importante pe piața schimburilor valutare, care deja se observă, și aceasta se va datora din nou remitențelor, care vor intra tot mai puține.

La moment își continuă activitatea magazinele de produse alimentare și sanitare, farmaciile și stațiile PECO. Mai activează agenții din zonele economice libere. În condițiile menținerii cererii pot activa cei, care lucrează la distanță, anume din domeniul informaticii. Sectorul devine important pentru economia națională. Contribuția sa la creșterea economică în anul trecut a constituit 0,4% și a avut un impact important și la creșterea exportului de servicii. Un alt moment pozitiv este faptul că unele întreprinderi au trecut la deservirea on-line.

De durata perioadei de stare de urgență va depinde impactul asupra economiei naționale, dar nu mai puțin importante vor fi capacitatea și durata de relansare post-pandemie. Aceasta se referă la capacitatea actualei guvernări de a salva de la faliment întreprinderile mici și mijlocii, de a păstra rețelele de afaceri și comerț. Închiderea acestor întreprinderi va însemna disponibilizarea unui număr mare de angajați, ceea ce va duce, pe termen scurt, la creșterea semnificativă a șomajului și la revolte sociale, dar pe termen lung, economia națională se va lipsi de plătitori de impozite.

Conform experților internaționali, în aceasta perioadă rolul guvernării devine tot mai important. Intervenția sectorului public este justificată atâta timp cât persistă circumstanțe excepționale, dar trebuie asigurată într-un mod transparent și cu clauze clare de apariție: garantarea funcționării principalelor sectoare, controlul prețurilor, asigurarea cu resurse suficiente a persoanelor afectate de criză, protejarea rețelei dintre lucrători și angajatori, producători și consumatori, creditori și împrumutați, astfel încât întreprinderile să poată relua activitatea după criză.

Exercițiul de prognoză pentru anul 2020 s-a efectuat cu ajutorul modelului macroeconomic, elaborat în cadrul INCE, ținându-se cont de impactul pandemiei asupra evoluției economiei naționale și a unor posibile devieri de la normalitate, care ar putea avea loc (a se vedea Tabelul 1).

Tabelul 1. Evoluția indicatorilor macroeconomici principali în anii 2016–2019 și prognoza pentru anul 2020

	Unitatea de măsură	2016	2017	2018	2019	2020
		Efectiv				Prognoza
PIB nominal	mld. lei	160,8	178,9	192,5	210,1	196,1
Față de anul precedent în prețuri comparabile	%	104,5	104,7	104,3	103,6	96
Indicele prețului de consum mediu anual	%	106,4	106,6	103,0	104,8	107
Cursul mediu de schimb	lei/USD	19,9	18,5	16,8	17,6	18,2
Export de bunuri	mil.USD	2045	2425	2707	2779	2440
Față de anul precedent	%	104	118,6	111,6	102,7	87,8
Import de bunuri	mil.USD	4020	4831	5760	5841,8	5063,9
Față de anul precedent	%	100,8	120,2	119,2	101,4	86,7
Soldul negativ al balanței comerciale	mil.USD	1975	2406	3054	3506	2624
Producția industrială în prețuri curente	mld.lei	47,6	52,7	56,2	59	51,9
Față de anul precedent în prețuri comparabile	%	100,9	103,4	103,7	102	84,8
Producția agricolă în prețuri curente	mld.lei	30,5	34,1	32,6	34,4	32,7

	Unitatea de măsură	2016	2017	2018	2019	2020
		Efectiv				Proгноza
Față de anul precedent în prețuri comparabile	%	118,8	109,1	102,9	98,1	97,4
Investiții în active imobilizate	mld.lei	19,7	23,5	27,5	27,8	26,1
Față de anul precedent în prețuri comparabile	%	87,2	103,5	112,9	109,4	91,6
Salariul nominal mediu lunar	lei	4998	5587	6268	7356	7645
Față de anul precedent nominal	%	110,1	111,8	112,2	117,4	104
real	%	103,5	104,9	108,9	112	97,2
Fondul de remunerare a muncii	mld.lei	56,7	63	77,2	85	71,8
Rata șomajului	%	4	3,9	2,9	5,1	7
Transferuri de peste hotare a mijloacelor bănești	mil. dol.	1079	1199	1266	1222	734

Sursa: BNS, estimările autorilor

Conform calculelor, efectuate în baza modelului și ajustate de experți, producția *agricolă* în anul 2020 va descrește cu 2,6%, atingând un volum de 32,7 mld. lei. Este o descreștere relativ mică în comparație cu alte poziții. Este o prognoză optimistă, bazată pe ameliorarea situației climaterice și speranța că mai multe produse autohtone din sectorul agricol vor apărea pe rafturile magazinelor din țară. Sectorul agricol continuă să dețină un rol important pentru economia națională, deoarece de rezultatele acestuia depinde activitatea industriei, a transporturilor, asigurarea pieței interne și a exportului cu produse alimentare. Având în vedere faptul că țara noastră în prezent nu este în stare să acopere pe măsură necesitățile interne de consum din resursele proprii și este nevoită să importe o bună parte din produsele de origine vegetală și animalieră, situația din acest domeniu trebuie să fie permanent în vizorul organelor de resort. Republica Moldova dispune de potențial în substituirea unor produse importate, inclusiv producția de carne și lapte.

Pentru anul 2020 producția *industrială* va înregistra o descreștere de 15,2% și va constitui un volum egal cu 52 mld. lei. Involuția este determinată de descreșterile din agricultură din anul trecut, dar și cea prognozată pentru acest an. Din această cauză volumul de producție care trebuie procesat, va fi mai mic. Desigur, pe lângă aceasta un rol nefast are stoparea activității întreprinderilor industriale, reducerea cererii interne și externe pentru unele sectoare.

Comerțul extern va fi afectat atât din cauza stopării activității economice, cât și din cauza dificultăților care apar la trecerea hotarelor. Una din cauzele diminuării importului este reducerea consumului. Estimările efectuate indică, că în anul 2020, *importurile* se vor diminua cu 13,3%, iar exporturile – cu 12,2%. Aceasta va duce la îmbunătățirea soldului *balanței comerciale* în comparație cu anul trecut. Ca rezultat, deficitul balanței comerciale va atinge în acest an 2624 mil.USD, sau cu 892 mil.USD mai puțin decât în anul 2019.

În anul 2019 investițiile au fost un catalizator important al creșterii, având în vedere dinamica înregistrată și temperarea consumului și a exportului. Comparativ cu perioada 2017–2018, când acestea au fost susținute preponderent din bugetul de stat, în anul 2019 au reanimat investițiile private și impulsul a venit din partea politicii fiscale, care a fost relaxată ușor. Pentru anul 2020, deși Guvernul va încerca să găsească instrumente de stimulare pentru mediul de afaceri, posibilitățile vor fi mai limitate din cauza constrângerilor

majore, cu care se va confrunta bugetul public. Astfel, pentru acest an se prognozează un ritm de descreștere de 8,4%, dar care poate să se înrăutățească, în virtutea mai multor circumstanțe.

Menținerea înaltă a ritmului de creștere a *salariului* nominal în ultimii ani poate influența o creștere nominală și în anul 2020 (+4%), dar nu și o creștere reală.

Se prevede, ca rata șomajului să fie în jur de 7%.

Ținându-se cont de impactul pandemiei asupra evoluției economiei naționale și a unor posibile devieri de la normalitate, care ar putea avea loc, **se estimează o contractare a PIB-ului cu 4% comparativ cu anul 2019**. Deși prognoza efectuată reflectă înrăutățirea situației economice în țară, se poate întâmpla, ca în final, acesta să fie un scenariu optimist. Evoluțiile recente, atât pe plan național, cât și la nivel global, indică asupra amplificării dinamicii negative. Din această cauză în anul 2020 nu este exclus să avem o recesiune și mai mare decât cea prognozată. Capacitatea economiei naționale de a se relansa depinde de mulți factori, inclusiv, de capacitatea guvernării de a gestiona situația, dar și a populației de a acționa corect.

Măsuri anticriză

Propuneri privind susținerea antreprenoriatului. Acțiuni necesare post-COVID-19.

1. Asigurarea lichidității companiilor.

În condițiile relansării activității agenților economici după anularea restricțiilor antiepidemice, este important de a susține IMM în asigurarea capitalului circulant, în asigurarea lichidității prin oferirea de granturi și credite în condiții preferențiale (rata la credit redusă, perioada de grație extinsă). Spre exemplu, în Serbia, prin intermediul Fondului pentru Dezvoltare vor fi oferite împrumuturi cu perioada de rambursare de 36 de luni și 12 luni de grație.

Astfel, se impune:

- crearea unui fond de rezervă pentru susținerea businessului, ca parte a pachetului de măsuri menit să amortizeze impactul epidemiei de coronavirus asupra economiei naționale. Actualmente există un fond de rezervă al Guvernului și un fond de intervenție, însă nu pentru susținerea business-ului. Acest fond de rezervă pentru susținerea businessului ar putea fi constituit din creditele/ajutoarele externe, rezerva BNM, fondul de rezervă, donații etc.;
- necesitatea adaptării și, după caz, a modificării Programelor de stat de dezvoltare a IMM-urilor în funcție de situația creată (în anul 2020 în bugetul de stat pentru dezvoltarea IMM-urilor sunt planificate 136 082,6 mii lei);
- de asemenea, Fondul de Stat de Garantare a Creditelor în mărime de sute de milioane de lei ar fi un instrument util pentru sectorul IMM;
- continuarea relaxării politicii monetare și examinarea posibilității de stimulare a activității de creditare a băncilor comerciale;
- subvenționarea unei părți din banii pentru salarii firmelor afectate de criza pandemiei de coronavirus, care sunt nevoiți să trimită angajații în șomaj tehnic;
- similar deciziei băncilor comerciale de amânare pentru 3 luni a ratelor la creditele acordate persoanelor fizice, este necesar de a acorda vacanțe la plata dobânzilor pentru creditele întreprinderilor, în special din sectorul IMM, care au fost nevoite să-și sisteze activitatea;
- a oferi stimulente fiscale (reducerea ratelor, vacanțe fiscale) întreprinderilor;
- garantarea împrumuturilor pentru companii aflate în dificultate sau din domeniile cele mai afectate de impactul Covid-19;
- IMM-urile, care închiriază spații pentru desfășurarea afacerilor, ar trebui scutite de calcularea penalităților pentru întârzierea plății de arendă sau de plata de arendă pe perioada de sistare forțată a activității;

- a majora procentul deducțiilor fiscale admise pentru caritate pentru a le direcționa spre combaterea pandemiei;
- în condițiile stării de urgență a monitoriza situația în sectoarele importante din punct de vedere strategic și a acorda susținere directă întreprinderilor din aceste sectoare;
- reducerea TVA pentru întreprinderile direct afectate de pandemie.

2. Măsuri de prevenire a șomajului.

Compensarea plăților salariale pentru angajații din companiile a căror activitate este sistată.

Stabilirea unei indemnizații lunare pentru alte persoane, nesalariate, rămase fără venit pe perioada crizei (deținătorii de patente etc.) conform minimului de existență.

Cu toate că în Republica Moldova a fost instituit mecanismul de subvenționare, în cadrul căruia statul scutește pe perioada stării de urgență în mărime de 100%/60% din impozitele și taxele pe salariul plătit angajaților, pe agenți economici care au fost nevoiți să-și sisteze activitatea ca urmare a restricțiilor antiepidemice impuse de autorități, această măsură nu dă dovadă de a fi una suficientă. În așa țări precum Estonia, Letonia, din bugetul de stat va fi achitat 70% și, respectiv, 75% din salariul angajaților (cu specificarea sumei maxime posibile) pentru companiile care întâmpină dificultăți din cauza COVID-19. Acest mecanism va acoperi salariile pentru 2 luni. În Letonia, la aceste plăți de la bugetul de stat nu vor fi aplicate impozit pe venit și contribuțiile sociale. În Estonia, subvenția este plătită atunci când un angajator se află într-o situație în care respectă cel puțin două dintre următoarele condiții:

- angajatorul trebuie să fi suferit cel puțin o scădere de 30% a cifrei de afaceri/veniturilor pentru luna pentru care dorește să fie subvenționat, comparativ cu aceeași lună a anului trecut;
- angajatorul nu este în măsură să acopere cel puțin 30% dintre angajați cu lucru;
- angajatorul a redus salariile a cel puțin 30% dintre angajați cu cel puțin 30% sau a scăzut la salariul minim.

3. Suport direct pentru sectorul privat.

Este relevantă experiența Serbiei în acest sens, unde în vederea asigurării continue a achitării salariilor, va fi oferit ajutorul direct întreprinzătorilor, întreprinderilor mici și mijlocii, în quantumul salariului net minim pentru fiecare angajat în timpul stării de urgență. Se prevede că această măsură va include plăți pentru cel mult trei salarii minime lunare pe angajat.

4. Singurul punct de contact pentru companii (pagina web)

Cu toate că în Republica Moldova, din 20 martie curent, Centrul Unic de Apel al Serviciului Fiscal de Stat a preluat toate întrebările agenților economici privind activitatea acestora în perioada stării de urgență, ar fi oportună crearea unei pagini web cu informație veridică și concretă privind principalele aspecte interesate de subiecții economici. La etapa actuală, nu există o pagină web cu principalele întrebări și răspunsuri nici pe site-ul MEI, nici pe cel al ODIMM. De asemenea, este importantă asigurarea colaborării strânse a statului cu mediul de afaceri.

În acest sens este importantă experiența altor țări, precum Estonia, unde a fost creat un singur punct de contact pentru companiile care au nevoie de informații în timpul răspândirii COVID-19. Astfel, a fost creată o pagină Web specială³ cu întrebări frecvente și o adresă de e-mail pentru obținerea informațiilor relevante. Pe lângă aceasta, se planifică organizarea periodică a unor webinare pentru a oferi întreprinderilor informațiile necesare. Mai mult, în timp ce statul ajută afacerile, antreprenorii contribuie și ei însuși. În acest sens, Ministerul Economiei a demarat un portal web pentru a colecta informații de la întreprinderile care doresc să ajute guvernul cu resursele lor, materiale sau cunoștințe.

³ <https://www.mkm.ee/et/korduma-kippuvad-kusimused-koroonaviirusega-seoses>

5. Analiza posibilității amânării impozitelor și contribuțiilor aferente salariaților pe o perioadă de 3 luni. La momentul de față, în Republica Moldova sectorul privat achită următoarele taxe și contribuții pentru remunerarea angajaților (salariul brut):
- asigurările sociale: 18% persoana juridică și 6% persoana fizică;
 - asigurările medicale: 4,5% persoana juridică și 4,5% persoana fizică;
 - impozitul pe venit: 12% persoana fizică.

Propunere: identificarea modalității achitării doar a salariului net către angajați, ceea ce va permite îmbunătățirea situației lichidităților persoanelor fizice; amânarea achitării impozitelor și contribuțiilor sociale cu 3 luni. Chiar dacă pe termen scurt soluția respectivă vine în defavoarea statului, pe viitor, aceste sume oricum vor ajunge în bugetul de stat.

6. Peste 90% din întreprinderile din Republica Moldova sunt IMM-uri, care sunt cele mai afectate în perioada de criză.

Propunere:

- Amânarea pe o perioadă de 3 luni a plăților pentru utilități (electricitate, gaz, apă) pentru companiile mici care au suferit pierderi în luna martie 2020 de peste 50%.
- Instituirea moratorului până la sfârșitul anului 2020 la rambursarea creditelor accesate de către IMM-uri pentru procurarea imobilizărilor corporale în perioada 01.01.2020 – 31.03.2020.

7. Luând în considerare situația dificilă în sectorul agrar, agravată substanțial din cauza secetei anului curent, este important de a extinde măsurile de susținere pentru agricultori.

Cu toate că statul va oferi suport financiar prin intermediul AIPA (Fondul de subvenționare în agricultură urmează a fi suplimentat cu 50 mln. lei), pentru persoanele din diasporă, care au revenit în țară și doresc să activeze/investească în sectorul agrar, este important de a majora suportul agricultorilor care deja funcționează.

Spre exemplu, în Estonia, Fundația pentru Dezvoltare Rurală se va concentra pe asigurarea lichidității companiilor din domeniul agriculturii și prelucrării alimentelor, precum și companiilor din zonele rurale prin acordarea de garanții, împrumuturi pentru afaceri sau finanțare de capital funciar.

Având în vedere că Republica Moldova, în prezent, nu este în stare să acopere pe măsură necesitățile interne de consum din resursele proprii și este nevoită să importe o bună parte din produsele de origine vegetală și animalieră, situația din acest domeniu trebuie să fie permanent în atenția organelor de resort. Statul dispune de potențial în substituirea unor produse importate, inclusiv, producția de carne și lapte.

Propuneri de redresare a situației în domeniul agriculturii:

- Oferirea asistenței financiare complete și sprijin agricultorilor prin alocarea direcționată a subvențiilor. Cu titlu de excepție pentru anul 2020, ar fi necesară realocarea unei părți din măsurile de subvenționare existente pentru Submăsura 1.7. Stimularea creditării producătorilor agricoli de către băncile comerciale și instituțiile financiare nebancare, prin majorarea sumei maxime a subvenției acordate unui singur beneficiar de la 100,0 mii lei la 150 mii lei.
- În acord cu instituțiile bancare comerciale și în cazul existenței capacităților tehnice, identificarea posibilității de amânare a plăților pentru împrumuturile bancare, inclusiv rambursarea împrumuturilor de bază.
- Recomandarea agenților economici, în special pentru furnizorii de resurse materiale (inputuri) pentru agricultură, să deschidă linii de credit pentru clienții acestora pentru anul 2020 pentru următoarele tipuri de produse: combustibil, îngrășăminte, semințe, pesticide și alte componente necesare pentru lucrările agricole.

- Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului, în caz de necesitate, să ia în considerare introducerea restricțiilor la exportul de cereale și semințe oleaginoase sub formă de materii prime (pentru roada anului 2020).
- Eșalonarea plății de TVA la produsele de import (pentru a doua jumătate a anului).
- Amânarea plății impozitului pe venit pentru a doua jumătate a anului, când va începe realizarea producției agricole și vor avea loc încasări.
- Susținerea agricultorilor în campania agricolă de primăvara. Reieșind din faptul că la moment este în toi campania lucrărilor de primăvară, ar fi bine ca agricultura să fie considerată obiectiv strategic: asigurarea deplasării între domiciliu și locul de muncă, alte facilități. În cazul în care este decisă carantinarea anumitor persoane care lucrează în ferme, gospodarii (care nu prezintă pericol de infectare, însă, sunt supuși carantinei în cazul în care un sat întreg, de exemplu, intra în aceasta stare), aceasta să se poată face la fermă, gospodarii, ci nu la domiciliu, astfel încât lucrările agricole să continue.
- Pe fundalul scăderii prețurilor mondiale la petrol, pot fi majorate accizele pentru produsele petroliere importate și direcționarea sumelor pentru sectorul agricol.